

Dječji likovni uradak kao komunikacijsko sredstvo

Verbanac, Luciana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:126113>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-05**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ**

**LUCIANA VERBANAC
DIPLOMSKI RAD**

**DJEČJI LIKOVNI URADAK KAO
KOMUNIKACIJSKO SREDSTVO**

Zagreb, lipanj 2020.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET**

**ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Zagreb)**

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Luciana Verbanac

TEMA DIPLOMSKOG RADA:

Dječji likovni uradak kao komunikacijsko sredstvo

MENTORICA: doc. dr. art Antonija Balić Šimrak

SUMENTORICA: mr. sc. Ana Valjak Čunko

Zagreb, lipanj 2020.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
SUMMARYA	1
1. UVOD	2
2. KOMUNIKACIJA	3
2.1. Komunikacija i likovna umjetnost kroz povijest	3
2.2. Vizualna komunikacija	4
3. DJEČJI LIKOVNI RAZVOJ	5
3.1. Faza izražavanja primarnim simbolima	6
3.1.1. Slučajan likovni izraz	6
3.1.2. Razdoblje kontroliranog risanje	8
3.2. Faza izražavanja službenim simbolima	9
3.3. Faza intelektualnog realizma	11
3.4. Faza vizualnog realizma	14
4. DJEČJI LIKOVNI URADAK	15
4.1. Likovni elementi	15
4.2. Kompozicijska načela	17
4.3. Likovne tehnike	18
5. MOTIVI I MOTIVACIJA U DJEČJIM CRTEŽIMA	18
5.1. Poticanje dječjeg likovnog stvaralaštva	19
6. LIKOVNI URADAK KAO SREDSTVO KOMUNIKACIJE	21
6.1. Značenje kruga i kvadrat u likovnom uratku	22
6.2. Ljudski lik u likovnom uratku djeteta	22
6.3. Kuća i njen simbol u dječjem crtežu	24

6.4.	Simbol drva u dječjem crtežu _____	26
6.5.	Simbol sunca u dječjem crtežu _____	28
7.	ANALIZA DJEČJIH LIKOVNIH URADAKA _____	30
7.1.	Što nam crtež govori o razvoju i potrebama djece _____	31
7.2.	Ekspresivna vrijednost boje u dječjem crtežu _____	33
8.	INTERPRETACIJA DJEČJEG LIKOVNOG URATKA _____	34
9.	ZAKLJUČAK _____	37
	LITERATURA _____	38

SAŽETAK

Dječji crtež je jedan od načina komunikacije s djecom. Likovna komunikacija zasniva se na poznavanju likovnog jezika koji je sastavljen od raznovrsnih likovnih simbola. Likovni jezik se mijenja kroz faze likovnog razvoja. Kako bih kvalitetno analizirali dječji crtež potrebno biti dobro upućen i poznavati sve navedene komponente. Iako crteži nastaju spontano, crtežom djeca lakše mogu pokazati svoje emocije, ali i motoričku i intelektualnu zrelost. Vrlo je bitno da izbjegnemo nametnute oblike izražavanja ili šablone, jer tako ometamo dijete da iskaže svoje unutarnje osjećaje. Mnogi terapeuti, ali i roditelji i odgajatelji, koriste dječje crteže kao pomagala u ostvarenju kvalitetne komunikacije s djetetom.

Ključne riječi: likovni jezik, likovni simboli, komunikacija, dječji crtež

SUMMARY

Children's drawing is a form of communicating with children. The artistic communication is based on the knowledge of the art language which is composed of various art symbols. The art language is changing through the phases of visual development. In order to properly analyze the child drawing, it is necessary to be well versed and familiar with all the components mentioned. Although the drawings are spontaneous, drawing children can more easily show their emotions, as well as motor and intellectual maturity. It is very important that we do not impose on children the drawing by imposing forms of expression or patterns, in that way we disqualify the child from expressing his inner feelings. Many therapists, as well as parents and educators use children's drawings as aids in achieving quality communication with the child.

Key words: art language, art symbols, communication, children's drawing

1. UVOD

Život bez komunikacije danas ne bi bio moguć, ona je postala jedna od osnovnih potreba čovjeka. Sve ono što pojedinac radi predstavlja neku vrstu komunikacije s okolinom. Još u doba pračovjeka ljudi su nastojali komunicirati i prenositi svoje misli i zapažanja drugima, to su činili upravo putem različitih likovnih radova, što nam dokazuju brojni prapovijesni ostaci na kojima uočavamo piktogrami. Istim se mehanizmom i danas služi dijete koje prije nego li nauče, govoriti, pisati, izražavati svoje misli i emocije, crtaju. Kroz svoj crtež ili bilo koji drugi likovni uradak dijete okolini šalje poruku. Djeca crtaju različite likove, oblike, koriste različite boje, a ono što je tipično za dječje likovno stvaralaštvo je činjenica da djeca ne posjeduju nikakva znanja te je crtanje rezultat njihove mašte, njihovih misli i želja. Vidljivo je stoga kako je riječ o kreativnom procesu u kojemu dijete iskazuje sve svoje emocije i svoja razmišljanja. Prilikom kreativnog izražavanja vrlo često koristi slikovni oblik komunikacije koji uključuje simbole. Još od najranijeg doba djeca poistovjećuju simbole s određenim objektima i stavkama te ih kao takve prenose likovnim stvaralaštvom.

Cilj ovog rada je uočiti kako dječji likovni uradak može postati komunikacijsko sredstvo između djeteta i odrasle osobe. Trebalo bi odgovoriti na pitanja može li dječji crtež biti posrednik između djeteta i odraslog te nosi li crtež poruku koja pomaže odrasloj osobi da podrži djetetov razvoj? Kako bi odgovorili na navedena pitanja trebamo razjasniti pojavnost simbola u dječjim likovnim radovima, odnosno koji su to vizualni i ne vizualni simboli i motivi koje djeca koriste, zašto je toliko bitno za dječji razvoj upotreba simbola te na koji način sama djeca doživljavaju upotrebu simbola. Rad se sastoji od nekoliko temeljnih dijelova. Prije svega trebamo razjasniti pojam komunikacije i smjestiti likovnu komunikaciju unutar ovo velikog područja. Potom ću prikazati razvoj likovnog stvaralaštva kako bi poznavali elemente koje dijete koristi u određenom razdoblju, potom ću prikazati značenje svih elemenata koji se pojavljuju u dječjim radovima te поближе objasniti iste, kako bi na kraju kroz tri primjera mogla interpretirati teorijske spoznaje.

2. KOMUNIKACIJA

Komunikacija danas predstavlja jednu od osnovnih ljudskih potreba. Bratanić (1993) komunikaciju opisuje kao interakciju pomoću znakova, proces stvaranja značenja, te proces uzajamne razmjene značenja. Postoje i brojne druge definicije komunikacije no bez obzira koju definiciju koristimo, komunikaciju se može svesti na to da je ona dio socijalne interakcije, odnosno temelj međuljudskih odnosa. Riječ komunikacija se vrlo često koristi kao sinonim za razgovor, no ona je puno više od toga.

Paul Watzlawick je u svojoj teoriji postavio pet aksioma (pravila) komunikacije:

1. nije moguće ne komunicirati
2. svaka komunikacija sastoji se iz sadržajnog i odnosnog aspekta
3. narav odnosa uvjetovana je interpretacijom ponašanja komunikatora
4. komunikacija može biti verbalna i neverbalna
5. komunikacija može biti simetrična ili komplementarna (prema Bašić, Hudina, Koller-Trbović, Žižak, 1994., Bratanić, 1991.).

2.1. Komunikacija i likovna umjetnost kroz povijest

Sagledavamo li likovni uradak kao sredstvo komunikacije uočavamo kako se ono pojavljuje već kod pračovjeka. Što upućuje da je oduvijek u čovjeku bila usađena potreba za komuniciranjem, to se slaže sa Watzlawickovim prvim zakonom komunikacije da je nemoguće ne-komunicirati (Bratanić, 1993).

Od prvih prikaza životinja preko piktograma pa sve do razvoja znakovnog sustava čovjek je imao potrebu komunicirati i prenijeti drugima poruku. Kod pračovjeka prenošenje poruke omogućavalo preživljavanje. Danas znanstvenici dijelove spiljskog slikarstva smatraju piktogramima. Tako možemo reći kako je u neolitik došlo do informacijsko-komunikacijske revolucije, transformiranjem slika u sustav piktograma. Danas jedno slovo označava jedan glas, dok u piktografiji piktogram označava cijelu rečenicu, događaj ili radnju. Komunikacija piktogramima započinje kada su ljudi na špiljske zidove počeli slikati prizore iz lova, životinje, te druge ljude. Stoga se može reći kako su piktogrami prema tome najstarije slikovno pismo. Piktograme koristimo i danas kada je potrebno brzo percipiranje i razumijevanje informacija, bez obzira na kulturološke ili jezične različitosti sudionika u

komunikaciji. Iz piktograma Sumerani stvaraju klinasto pismo, vremenom su se piktogrami postajali sve jednostavniji. Sve do pojave Feničana koji su imali prvu abecedu. Pojavom znakovnog pisma snaga prenošenja poruke vizualne putem nije se izgubio. U današnjem užurbanom svijetu snaga vizualne komunikacije sve se više koristi kako bi se brzo prenijela poruka.

2.2. Vizualna komunikacija

Kako bi bolje razumjeli likovni uradak kao komunikacijsko sredstvo trebamo ga smjestiti unutar velikog područja komunikacije.

Likovnu umjetnost ubrajamo u područje vizualne komunikacije. U počecima se ona odnosila na dvodimenzionalnu sliku no kasnije je pojam proširen i na crtež, grafički dizajn, ilustracije a danas i na web dizajn.

Vizualnu pak komunikaciju uvrštavamo u neverbalnu komunikaciju, koja predstavlja „komunikacija bez riječi“ (Knapp i Hall, 2010). U svakom trenutku i bez korištenja riječi komuniciramo sa svijetom koji nas okružuje. Često možemo čuti uzrečice „slika govore više od tisuću riječi“ i „ono što vidiš, to i dobivaš“, ove fraze govore o važnosti neverbalne komunikacije.

Navarro u knjizi Što nam tijelo govori?, upućuje na snagu neverbalne komunikacije navodeći kako ona uključuje 60-65 % cjelokupne interpersonalne komunikacije.

Neverbalna komunikacija može nam puno toga otkriti o čemu osoba razmišlja te kako se osjeća. Zato se često različiti oblici neverbalnog ponašanja nazivaju i signalima. Kako osobe uglavnom nisu svjesne da komuniciraju i neverbalno, signali koje sugovornik dobiva ovim puno su iskreniji od same verbalne komunikacije tj. onoga što čovjek govori.

Neverbalna komunikacija je djeci koja nemaju još dovoljno razvijen vokabular puno prirodnija i bliža. Komunikacija putem vizualnog sastoji se od mnogo dijelova i može biti vrlo kompleksna, tako za razumijevanje iste trebamo razumjeti likovni jezik. Možemo reći kako je slaganje likovnih elemenata (točke, crte, boje) na papiru povezano s kompozicijskim načelima (ravnotežom, ritmom, kontrastom) kao spajanje rečenice (u kojoj glasove, slova i riječi povezujemo gramatičkim načelima). Stoga ako želimo „pročitati“ što nam dijete želi reći kroz svoj likovni rad , moramo razumjeti elemente kojima se dijete u određenoj razvojnoj fazi koristi. Iz tog razloga u nastavku rada prvo će pobliže opisati likovni razvoj djeteta.

3. DJEČJI LIKOVNI RAZVOJ

Pored toga što je crtanje omiljena dječja igra, crtež je također pokazatelj djetetova razvoja i napretka i uključuje osjetilo vida, razvoj motorike i govora. Razvoj osnovnih sposobnosti likovnog izražavanja odvija se određenim redom i preduvjet je za prelazak u sljedeće faze razvoja. U knjizi, „Dijete i oblik“, autorice Belamarić (1987), detaljno je opisan početak likovnog jezika kod djeteta. Dijete najprije mora ovladati osnovnim kretnjama, kao što su hodanje, pokreti rukama, trčanje i sl. Ubrzo ga počinju zanimati određene radnje, koje viđa kod odraslih. Ako dijete primijeti kako se odrasla osoba koristi olovkom i papirom, to u njemu budi zanimanje i interes. Ono se i samo želi okušati u tome i čim se nađe u prilici, prisjeća se radnje koju je vidjelo i ponavlja je. Dijete najprije samo pokreće olovku po papiru, bez određenog cilja. Koristi se znanjem koje je steklo promatranjem i takva aktivnost naziva se imitacijom. „Imitacija je površan i mehanistički stav i tumačenje jer izostavlja interes djetetove svijesti za novu pojavu-radnju“ (Belamarić, 1987, str. 25). Nakon što dijete ovlada držanjem olovke, ono počinje bolje kontrolirati i pratiti kretanje svoje ruke. Tako dijete se više usmjerava i fokusira na papir. Na papiru se najprije pojavljuju linije, no one ne predstavljaju samostalnu pojavu. Dijete u toj fazi još ne shvaća uzročno-posljedične veze i misli da su linije dio papira. Nakon nekog vremena, počinje shvaćati da se linije pojavljuju samo tamo gdje prolazi s olovkom. To ga potiče na zaključak da ono ima neke veze s time. U međuvremenu primjećuje da odrasli imenuju ono što napišu ili nacrtaju te ga to potiče da i samo tako postupa. U početku ono što govori i crtež nemaju neke poveznice, ali se to daljnjim spoznajama mijenja. Na taj način, stvaranje linija postaje nova sposobnost izražavanja, kojom dijete govori o svijetu (Belamarić, 1987). U razvoju djetetova života, simultano se mijenja i razvija njegov likovni izraz. To uključuje procese učenja i sazrijevanja, odnosno razvoj fine motorike šake, spoznavanje okoline te prikazivanje onoga što dijete vidi u okolini.

Kako bi se likovni razvoj djeteta mogao promatrati sistematično, podijeljen je u faze prema dobi djeteta u kojoj bi ono trebalo postići određeni grafomotorički razvoj. U knjizi, „Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi“, autori Herceg, Rončević i Karlavarić (2010) navode četiri faze djetetova likovnog razvoja.

Faze su uvjetovane godinama starosti djeteta, njegovim mišljenjem te pristupom okolini.

3.1. Faza izražavanja primarnim simbolima

Već od trenutka rođenja dijete je svjesno svijeta koji ga okružuje, mirisa, boja i zvukova. Prva faza dječjeg likovnog izražavanja javlja se kod djece u dobi od prve do treće godine poznata još i kao faza šaranja. Njihovo mišljenje tada je pred pojmovno te pristupaju okolini na spontani način. Autori Herceg i suradnici(2010) naglašavaju važnost igre kod djece predškolske dobi. Objašnjavaju kako igra mora biti glavna djetetova aktivnost koja potiče rad svih perceptivnih organa. Kroz igru djeca nesvjesno spajaju zabavu i učenje te razvijaju jednostavne oblike promatranja, izražavanja i iskustva. U ovoj fazi, nekoliko je podrazdoblja kojima su jasnije objašnjene razlike dječjeg izražavanja.

Ovo razdoblje možemo podijeliti u dva dijela fazu slučajnih likovnih izraza koja traje negdje do druge godine djetetova života te fazu kontroliranog risanja koje će trajati negdje do djetetove treće odnosno četvrte godine života.

3.1.1. Slučajan likovni izraz

Prvo razdoblje, koje se još naziva i slučajan likovni izraz, traje od prve do druge. Dijete najčešće uzima olovku u ruke u dobi iza prve godine života. Prvi crteži obično su povezani s radošću otkrića kako olovka ostavlja trag na papiru i predstavljaju vježbu motorike. Djetetov izraz sastavljen je od jednostavnih crta, koje nastaju grčevitim držanjem olovke u ruci. Olovku rijetko diže s papira, a zglob drži u nepomičnom položaju. Početkom treće godine, djeca imenuju predmete i simbole koje likovno izražavaju. Imenovanjem simbola, započinje razvoj mišljenja te djeca počinju shvaćati odnos između crta na papiru i objekta iz iskustva. Trogodišnjak čvršće drži olovku, slobodnom rukom pridržava papir te crta puno brže od dvogodišnjaka.

Grafomotoričke vještine predstavljaju vještine fine motorike koja sadrži sposobnost pomicanja finih mišića ruku da se drži olovka i sposobnost usklađivanja onoga što želimo nacrtati s onime što vidimo - tzv. okulomotorna koordinacija.

Na slici je prikaz s koliko godina djeca uspijevaju savladati crtanje pojedinih geometrijskih likova koji su podloga za crtež bogatiji detaljima.

Smatra se kako dijete do svojih 18 mjeseci nema sposobnosti ni potrebe za likovnim izražavanjem, zbog još nedovoljno razvijene fine motorike ruku. Herceg i suradnici (2010) tvrde kako dječji likovni razvoj započinje kada dijete krene povlačiti prve šare. Stoga se prva faza dječjeg likovnog izražavanja i naziva fazom šaranja, te ona traje od 1,5 godina do 3,5 godina . Dijete se u ovom razdoblju najprije izražava pomoću jednostavnih linija koje povlači iz zglobova ramena i laktova, te kasnije prelazi na sve manje kružne crte koje tada povlači iz zglobova šake i prstiju.

U likovnim crtežima najmlađe djece, javljaju se različite linije. One se razlikuju po osobinama, smjeru, duljini, čvrstoći i tamnoći te omogućuju djeci jednostavno izražavanje različitih sadržaja. Autorica tvrdi da različitim linijama, dijete gradi svoju predodžbu, ali i osobnost (Belamarić, 1987). Na primjer, krugovi označuju prostor i ono što se događa u njemu, a vibrirajuće linije označavaju naglašavanje i kretanje u prostoru. Kod djeteta se pojavljuju i nježne linije, koje predstavljaju izraz njegovih osjećaja za neko svojstvo svijeta. Dijete je sposobno poistovjetiti se s tim osjećajima i spontano te osjećaje unositi u linije.

Osim karakterističnih linija, za ovo je razdoblje karakteristično je i nepostojanje težišta, stoga se dječji likovni uradak može promatrati iz bilo koje strane podloge (Herceg i sur., 2010).

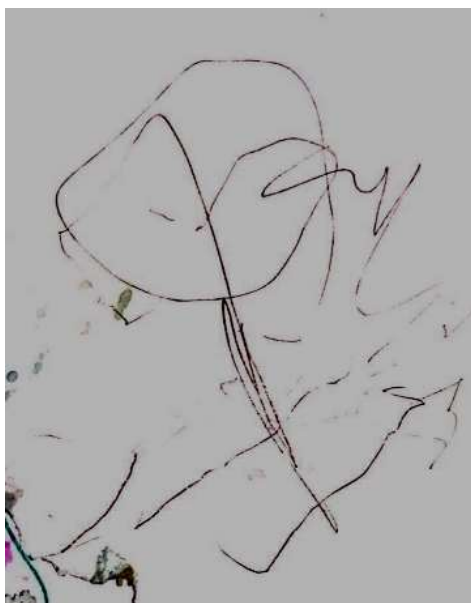
Slika 1: razdoblje slučajnog likovnog izraza T.P. 1,3 godina

3.1.2. Razdoblje kontroliranog risanje

Drugo razdoblje naziva se kontrolirano risanje. Dijete okreće ruku oko zgloba te vrši finije pokrete. „Krug je prvi organizirani oblik koji se pojavljuje te označuje kompaktnost čvrstog predmeta za razliku od neodređene osnove“ (Herceg, Rončević i Karlavaris 2010, str. 39). Ubrzo se javlja i prikaz čovjeka kao jednostavni sklop krugova, ovala i ravnih linija. Dijete na kraju ove faze spaja razum i oko te ruku i predmet. Pojavljuju se prvi pokušaji složene simbolizacije, što dovodi do sljedeće faze likovnog razvoja.

Karakteristike likovnog uratka u ovom razdoblju su:

- dijete ne crta s namjerom, nego crtežu nakon što je nacrtan daje značenje
- važniji je proces crtanja nego što će crtanjem nastati
- najčešće se crtaju krugovi, te se spajanjem krugova i crta stvaraju prvi likovi sa značenjem

Slika 2 „mama“ B.P. 2 godin

Interes djece za sve što se događa i postoji oko njih dovest će ih do zamjećivanja da se oblici međusobno razlikuju po zaobljenim ili uglatim dijelovima“, (Belamarić, 1987, str. 43). Dijete postepeno počinje unositi uglate oblike u svoje crteže. U početku su ti oblici nepravilni i nedovršeni i najčešće nastaju kombinacijom okruglih i uglatih strana. Promatranjem crteža, mogu se uočiti dječje predodžbe. Otkrićem uglatog oblika, dijete ponovno poistovjećuje sve predmete i objekte s njime. Vrijeme

pojavljivanja uglatih oblika dosta je fleksibilno i ovisi o poticajima iz okoline. U takvim situacijama, uglati oblici nisu djetetovo vlastito iskustvo, već predstavljaju pasivnu imitaciju oblika. Takav pristup poistovjećuje se s ometanjem dječjeg razvoja. Potraje li takav pristup, dijete odustaje od svog viđenja i interpretacije te traži od odraslih da mu crtaju. Tako, remeti se prirodna radoznalost djeteta i ono gubi sposobnost predodžbe.

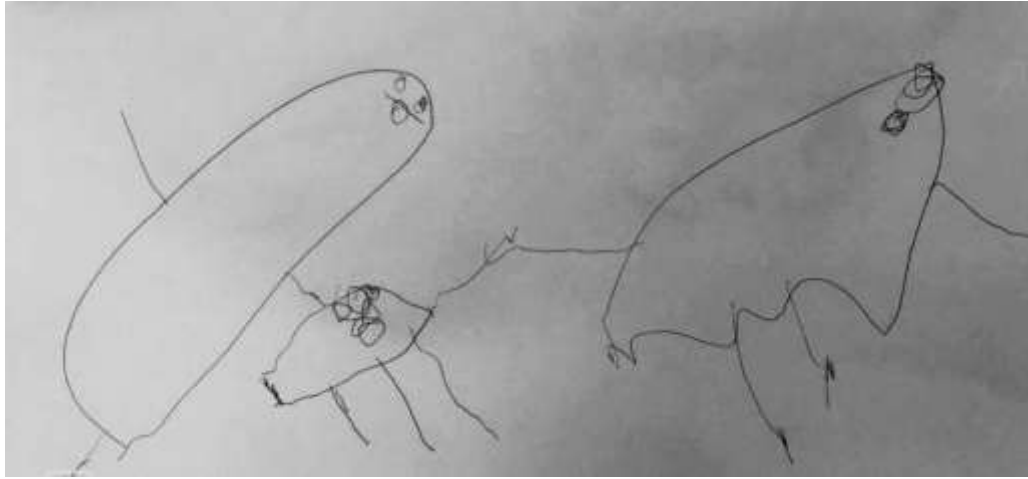
3.2. Faza izražavanja službenim simbolima

Faza izražavanja složenim simbolima javlja se u dobi od tri godine i šest mjeseci ili četvrte do šeste godine djetetova života i u literaturi je nalazimo kao fazu sheme. Pristup okolini i dalje ostaje spontan dok se mišljenje mijenja u konkretno predoperacionalno.

U prvoj fazi djetetova razvoja, likovna aktivnost pokreće misao dok u ovoj fazi, misao pokreće likovnu aktivnost. U knjizi se djetetov prikaz čovjeka, tumači kao da dijete crta vizualnu percepciju sebe i onoga što zna o sebi (Herceg, Rončević i Karlavaris 2010, str. 45). Dijete zna da je glava najvažniji dio tijela te je zato prikazuje najvećom. Također zna da glavi treba dodati ruke i noge kako bi se omogućila pokretljivost. Promatrajući svoje tijelo, ne vidi vrat stoga crta ruke koje izlaze iz glave. Prvi crtež ljudskog lika uglavnom je kod sve djece isti, velika glava iz koje izlaze noge i ruke, dijelovi lica pojavljuju se naknadno.

Slika 3 glavonožac B.P. 2,2 godina

Slika 4 obitelj M.V. 2,8 godine

Kako životinje za djecu ove dobi predstavljaju vrlo važan dio življenja iz tog razloga ih prikazuju unutar kružićih linija. Može se primijetiti da su početni oblici za životinje jednaki početnim oblicima za čovjeka. Osim pojedinačnog oblika, djeca prate i ono što se događa u grupi pa tako prikazuju životinje u krdu, roju, jatu ...

Djeca ove dobi zanimaju se za dijelove čovječjeg tijela, pa ih tako počinju zanimati i dijelovi životinja. Dijete primjećuje i ono što sačinjava tijelo životinja, odnosno dlake, krzno, perje i slično i to prikazuju u svojim crtežima. Djeca koja u svojem likovnom izražavanju ne koriste sheme i sugestije, sposobna su doživjeti i izraziti primarni dojam (Belamarić, 1987). Likovne sposobnosti djece ove dobi, mogu se svesti na opažanje dijelova cjeline, najbitnijih osobina životinja, svojstava materijala te sposobnost zadržavanja primarnog dojma o nekom obliku

Herceg i suradnici (2010) tumače kako se na dječjim radovima prepoznaje što dijete želi prikazati, iako je njegov prikaz relativno skroman i siromašan, te govori kako dijete prikazuje ono što smatra važnim, pa tako dijete dovoljno pažnje posvećuje prikazu lica, dok je ostatak tijela prikazan vrlo oskudno.

Karakterizira ih:

- postojanje namjere tj. ideje koja vodi proces crtanja
- crtež čovjeka se sastoji od kruga koji je glava, te crta koje predstavljaju ruke i noge (javlja se oko treće godine). Najčešće nema razlike između crteža čovjeka i životinja. Tijekom te tri godine, dešava se razvoj dječjeg crteža čovjeka na kojem se polagano diferenciraju dijelovi tijela.

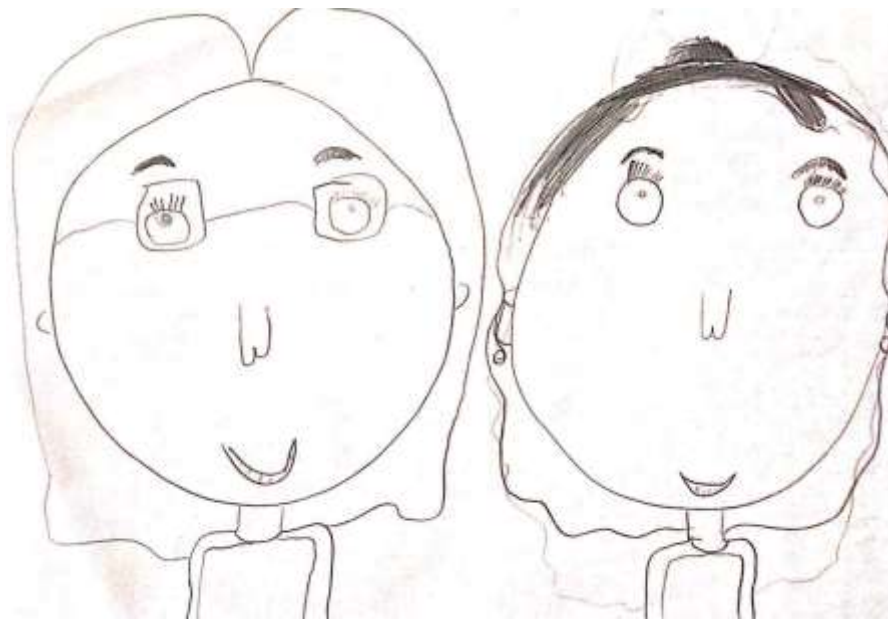
Oko 4. godine dolazi do definiranja spola crtanog lika, crtaju se haljine, šminka, nakit

- puno je važnije što je dijete nacrtalo nego sam proces crtanja

- najvažnije stvari su na crtežu u prvom planu, dok se manje bitno nalazi sa strane na crtežu ili ih uopće nema npr. kod crteža obitelji, neki likovi ne postoje, iako je dijete svjesno njihova postojanja, najčešće mlađi brat ili sestra

- crtež je simboličan, nema realizma u precrtavanju ili bojanju.

Kako se dijete razvija sve više pažnje pridonosi čitavom ljudskom liku , pa se tako mijenja crtež čovjeka i pojavljuje se tijelo, a na kraju ruku dijete dodaje prste. Dijete se u ovoj fazi počinje koristiti različitim bojama. Odabir boja je slobodan i ne uvjetuje ga izgled predmeta i objekta iz stvarnog života. „Dječji je likovni izraz reprezentacija dječje aktivnosti i ne treba ga promatrati kao neuspjelu sliku stvarnosti“ (Herceg, Rončević i Karlavaris 2010, str. 56).

Slika 5 „odgajateljice“ 6,3 godine T.V.

3.3. Faza intelektualnog realizma

Faza intelektualnog realizma traje od sedme do desete godine djetetova života i odlikuje je pojava konkretnog operacionalnog mišljenja. Najznačajniji proces u razvoju djeteta je proces socijalizacije, odnosno proces oblikovanja ljudskog ponašanja pod utjecajem društvene okoline. Dijete prolazi i kroz niz fizičkih i društvenih promjena (Herceg, Rončević i Karlavaris 2010). Ova faza još se naziva i doba kasnog djetinjstva te obuhvaća razdoblje razredne nastave. U toj dobi djecu vodi želja za uklapanjem u društveni život što je uvjet za sretno djetinjstvo. Djetetov likovni izraz i sposobnosti postaju bogatije i veće. Mašta još uvijek ima veliku ulogu i ostavlja

duboke tragove na dječje emocije i postupke. Djeca sada mogu individualno pridonositi rješavanju složenijih likovnih problema. Poticaji postaju puno raznovrsniji i dolaze iz svega što svjesno i nesvjesno zapažaju u okolini. Dijete počinje postavljati sve više raznovrsnih pitanja i sve ga počinje zanimati. Dobivanjem kvalitetnih odgovora iz okoline, njegova se spoznaja razvija i bogati. Bitno je spomenuti da se prvi put pojavljuje pojam pravi kut, kojim dijete pokušava objasniti razliku između predmeta.

U ovoj dobi, kod djece se javlja crtanje složenih simbola. Pojavom složenih simbola ustanovljujemo da djeca usmjeravaju pažnju na dijelove koji tvore cjelinu, tvrdi autorica (Belamarić, 1987). Dijelove crteža označavaju osnovnim simbolima te oni onda tvore oblik čovjeka. Djeca u svoje crteže počinju unositi dijelove koji razlikuju ljude od životinja, dječake od djevojčica i sl. Primjerice, životinjama dodaju repove i na drugačiji način crtaju lica, zatim dječacima crtaju kratku kosu, a djevojčicama dugu. Česta je pojava prikazivanja veličina, koje ne odgovaraju stvarnom prikazu. Djeca najčešće veličinu povezuju sa svojim emocionalnim stanjem, pa tako drage osobe prikazuju puno većima od ostalih.

Često se primjećuje da dijete simbolima prikazuje svoju simpatiju prema osobi koju prikazuje u svom uratku. U ovoj fazi likovnog razvoja dolazi i do sve veće raznovrsnosti tema, dijete počinje prikazivati pokret, te prostor.

U toj dobi djeca počinju primjećivati da se oblici mogu promatrati s više strana, koje su različite. Osim prijašnjih razlika, dijete u ovoj dobi počinje crtati osobe koje se razlikuju bojom, kvalitetom kose, uzorcima odjeće i slično. Osim iz profila, djeca počinju prikazivati likove s leđa. Neka djeca preferiraju prikazivanje malih likova, odnosno minijatura. Za crtanje sitnih likova dijete mora imati oštar vid i sposobnost kontroliranja ruke. Takvi prikazi znaju se pojavljivati kod nesigurne i uplašene djece i s nestajanjem nesigurnosti i straha nestaju i minijature. Poseban interes za pokrete javlja se i u ovoj dobi. Djeca bolje uočavaju i primjećuju detalje te vjernije prikazuju pokret na papiru. Na crtežu lica primjećuje se nekolicina promjena. U očima se pojavljuju šarenice, usta mogu biti otvorena ili zatvorena, na licu se pojavljuju obrazi, čelo i brada, ali i neki detalji kao što su bore, bubuljice ili madeži.

Crtež postaje realističan.

Slika 6 „park“ T.V. 7 godina

U ovoj fazi likovnog razvoja postoji osam načina, odnosno prikaza likovnog izražavanja koja karakteriziraju ovo razdoblje.

1. Prvi je transparentni prikaz gdje dijete prikazuje ono što zna o nekom predmetu, a ne ono što može vidjeti. Npr. prilikom crtanja svoje kuće, dijete prikazuje interijer kao dio eksterijera.
2. Zatim slijedi prikaz akcije u fazama kretanja gdje dijete prikazuje akciju u vremenskom slijedu. Npr. dijete prikazuje bacanje lopte i njenu putanju od prve do posljednje točke.
3. Prikaz emotivne proporcije gdje dijete povezuje svoje emocije s određenim predmetom ili osobom koju prikazuje. Predmet ili osobu, prema kojoj osjeća emotivnu povezanost, prikazat će većom.
4. Prikaz prevaljivanja oblika, koji se najlakše vidi kada dijete crta svoju obitelj za stolom. Ono okreće papir i prikazuje svaku osobu, kao da se nalazi na samom tlu.
5. Prikaz rasklapanja oblika u kojem dijete sagledava neki predmet sa svih strana. Na primjer u prikazu kuće, crta prednju, stražnju i bočnu stranu.

6. Vertikalna perspektiva je prikaz u kojem dijete izražava prostor nizanjem oblika. U donji dio slike stavlja ono što je u prvom planu, dok u gornjem dijelu crta ono što je prostorno dalje.

7. Prikaz obrnute perspektive je prikaz u kojem dijete iskrivljeno prikazuje ono što promatra. Ono što je prostorno dalje, prikazuje većim, a ono što je bliže prikazuje manjim.

Neke od glavnih karakteristika faze intelektualnog realizma su sljedeće:

- dijete hrabro povlači crtu,
- vizualna predodžba je jasna prije početka crtanja,
- dijete precrtava i crta ravnalom (negativni utjecaji),
- odabiranje boje ovisi o trenutnom raspoloženju djeteta,
- crteži su plošni i nema privida volumena,
- vrlo je bitno iskustvo koje je dijete steklo u ranijim fazama.

3.4. Faza vizualnog realizma

Faza vizualnog realizma, posljednja je faza likovnog izražavanja i započinje u jedanaestoj i traje do petnaeste godine. Djetetovo mišljenje dolazi u fazu apstrakcije te se pristup okolini mijenja iz spontanog u intelektualno vizualni. Razvitak psihofizičkih sposobnosti djeteta je preduvjet za daljnji razvoj likovnog izražavanja. Karakteristike ovog razdoblja su realističnije izražavanje objekata, djetetovi radovi bogatiji su detaljima te proporcije i prostorni odnosi postaju skladniji.

Bitno je naglasiti da prijelazi iz jedne faze u drugu nisu jasno naglašeni te se faze često isprepliću. Dijete počinje detaljnije analizirati i promatrati oblike pred sobom. Ono to radi iz vlastite znatiželje ili na nečiji poticaj. Autorica smatra da likovni jezik djece najprije govori o njima samima, a onda o svijetu oko njih (Belamarić, 1987).

Nadarena i prosječna djeca prolaze iste faze razvoja crteža, jedina je razlika u tome što nadarena djeca puno brže prolaze ove faze.

4. DJEČJI LIKOVNI URADAK

Kako djeca nisu kognitivno sposobna izreći jasno svoje potrebe i želje, čega su svjesni, to pokušavamo dokučiti djetetov unutarnji svijet kroz razne posredne metode. Jedna od tih metoda je i dječji crtež, analiza onog što i kako naše dijete crta, pa u tome često tražimo neko dublje značenje.

Crtanje je ekspresija, odnosno način na koji možemo izraziti vlastitu ličnost. Ljudi koji su živjeli u prošlosti imali su potrebu za ostavljanjem svojih crteža u špiljama, piramidama, hramovima. Tako obilježavali su svoj prostor, ali i pružali sljedećim naraštajima dokaze o svojoj kulturi i običajima. Na sličan način i djeca obilježavaju svoj prostor od trenutka u kojem nauče držati olovku. Dječji crtež pokazatelj je dječje intelektualne i motoričke zrelosti. Povezanost s intelektualnim i kognitivnim razvojem, omogućava praćenje kognitivnih napredovanja djeteta. Dječji crtež najčešće prikazuje:

- a) unutarnja iskustva
- b) prostorne predodžbe
- c) razumijevanje vremena
- d) redoslijed odvijanja događaja i sl. (Čorić, 2013).

Dijete već od najranije dobi istražuje različite načine oblikovanja predmeta koji su mu dostupni iz okoline. Slaže i preslaguje kockice, kombinira te daje nove dimenzije predmetima koji ga privuku (Balić-Šimrak, 2011). Ubrzo nakon toga i u susretu s plohom, dijete počinje ostvarivati svoje prve crtačke uratke. Za crtanje se često govori da je to najiskreniji način na koji dijete može izraziti svoje osjećaje i razmišljanja (Balić-Šimrak, 2011).

4.1. Likovni elementi

Likovno izražavanje predstavlja sposobnost primjenjivanja i međusobnog povezivanja likovnih elemenata, kao što kaže Jakubin u knjizi „Osnove likovnog jezika i likovne tehnike“ (Jakubin, 1989). Likovni elementi su prisutni u svakom likovnom području i sudjeluju u gradnji likovnih djela. Djecu učimo likovnom jeziku postepeno, polazeći od osnova likovnog jezika prema složenijim likovnim strukturama. U likovne elemente ubrajamo: točku, crtu, boju, plohu, površinu, volumen i prostor. U skupinu likovnih elemenata ubrajamo:

1. Točku za koju autor Jakubin (1989) navodi kako u likovnom jeziku predstavlja osnovnu likovnu i optičku vrijednost. Točku možemo nizati, graditi i međusobno kombinirati. Možemo je pravilno i nepravilno raspoređivati po plohi te stvarati tamnije i svjetlije tonske vrijednosti.
2. Crtu za koju Jakubin navodi kako je „Crta je osnovni likovni element crteža“ (Jakubin, 1989, str. 11). Crta se smatra temeljem svih oblika likovnog izražavanja kao što su grafika, slikarstvo, kiparstvo i dr. Osnovna svojstva crta su:
  - a. Crte u toku, tu grupu ubrajaju se ravne crte(kaligrafske i euklidske) i krivulje(pravilne i slobodne),
  - b. Crte po karakteru mogu biti: tanke, debele, dugačke, kratke, oštre, kontinuirane, isprekidane, izlomljene itd.
  - c. Crte po značenju mogu biti strukturne(odnose se na građu crteža ili slike) i konturne ili obrisne (odnose se na ocrtavanje ili opisivanje vanjskog ruba nekog lika ili oblika).
3. Boja koja obuhvaća dva pojma od kojih se prvi odnosi na fizikalnu osobinu svjetlosti, a drugi na tvar za bojanje.
4. Ploha koja obuhvaća dvije dimenzije, dužinu i širinu (Jakubin, 1989). Prisutna je u plošnom i prostorno-plastičnom oblikovanju(slikarstvo, kiparstvo, arhitektura). Osnovna svojstva ploha mogu biti geometrijski ili slobodni likovi.
5. Površina se odnosi na vanjski izgled plohe. Osnovna svojstva površine su: tekstura koju čini obrađena površina i karakter plohe i faktura tj. likovna obrada površine slike.
6. Volumen koji autor (Jakubin, 1989) definira kao obujam nekog tijela u prostoru. Volumen može posjedovati unutrašnji prostor ili može biti masa kao zbijen volumen, ispunjen nekom materijom. Volumen može biti: apsolutni volumen kao volumen koji je potpuno zatvoren i ispunjen određenom materijom, udubljeno-ispupčeni volumen gdje nalazimo udubljenje ili ispupčenje u nekoj apsolutnoj masi, linijsko istanjeni volumen koji podsjeća na crte ili linije i mobil kao pokretno prostorno tijelo.
7. Prostor koji obuhvaća dvodimenzionalnost i trodimenzionalnost. Trodimenzionalni prostor je prostor u kojem živimo i sadržava tri dimenzije, a to su: širina, visina i dužina, odnosno dubina.

4.2. Kompozicijska načela

U kompozicijska načela spadaju: kontrast, harmonija, ritam, ravnoteža, proporcija, dominacija i jedinstvo.

1. Kontrast podrazumijeva obuhvaćanje količine istovrsnih i raznovrsnih likovnih elemenata. Nastaje kombiniranjem:

- a) suprotnih veličina (veliko-malo, visoko-nisko, kratko-dugo),
- b) oblika (obli-uglati, jednostavni-složeni, puni-šuplji),
- c) boja (toplo-hladno, svijetlo-tamno, komplementarni kontrast),
- d) crta (tanke-debele, ravne-zakrivljene),
- e) položaja (horizontalno-vertikalno).

1. Harmonija predstavlja međusobnu usklađenost dijelova neke kompozicije koja nastaje kombiniranjem međusobno sličnih elemenata.

2. Ritam se odnosi na ravnomjerno i pravilno izmjenjivanje likovnih elemenata, definira se kao ponavljani element i prostor između elementa.

3. Ravnoteža ili jednak odnos između dviju strana može biti:

- a) simetrična nastaje raspoređivanjem istih elemenata u istom razmaku u odnosu na središnju os,
- b) asimetrična nastaje raspoređivanjem različitih elemenata u različitom razmaku u odnosu na središnju os,
- c) optička nastaje vizualnim djelovanjem pojedinih elemenata na plohi.

5. Proporcija ili međusobni odnos veličina koji su dijelova neke cjeline. Postoje dvije vrste proporcija:

- a) direktna kada rast jedne strane proporcionalan je rastu druge strane,
- b) obrnuta kada rast jedne strane je obrnuto proporcionalan rastu druge strane.

Idealni proporcionalni odnos oblika u slikarstvu, kiparstvu ili arhitekturi smatra se zlatni rez (Jakubin, 1989, str. 74).

6. Dominacija podrazumijeva isticanje i naglašavanje određenog elementa. Dominacija se može prikazati u formi, veličini, boji, karakteru itd.

7. Jedinstvo se odnosi na ujedinjenje svih likovnih elemenata u jedinstvenu cjelinu. Likovni elementi trebaju se slagati i pridonositi jedinstvenosti likovnog djela kao cjeline.

4.3. Likovne tehnike

Likovne tehnike potrebne su djeci za izražavanje i stvaranje likovnih djela, kaže na samom početku ovoga poglavlja u knjizi „Osnove likovnog jezika i likovne tehnike“ autor Jakubin (Jakubin, 1989). Likovne tehnike mogu se, prema području rada, podijeliti na tehnike plošnog oblikovanja i na tehnike prostorno-plastičnog oblikovanja.

U tehnike plošnog oblikovanja ubrajamo:

- a) Crtačke tehnike: olovka, kreda, ugljen, kemijska olovka, flomaster, tuš-pero, tuš drvce, tuš-trska, tuš-kist i lavirani tuš,
- b) Slikarske tehnike: suhe-pastel, kolaž, mozaik, vitraž, tapiserija; mokre-akvarel, gvaš, tempera, ulje, freska,
- c) Grafičke tehnike kao što su postupci utiskivanja i umnožavanja.

5. MOTIVI I MOTIVACIJA U DJEČJIM CRTEŽIMA

Crtež predstavlja prozor kroz koji možemo proviriti u svijet djeteta. Pokazuje nam što je to u njegovoj okolini privuklo djetetovu pažnju, te kako on to doživljava.

Motivi dječjih crteža najčešće ovise o njihovoj dobi, odnosno fazi u kojoj se nalaze te o onome što vide u svojoj okolini. Djecu najprije treba upoznati s različitim materijalima, sredstvima i podlogama, a konačan ishod uratka ovisit će o pravilnom izboru motiva. Pri tome odgajatelj ili roditelj trebaju znati treba poticati dijete da se što više likovno izražava na osnovi samostalne orijentacije i stvaralačke aktivnosti.

Motivi bi trebali proizlaziti iz zadataka i sadržaja programa i trebaju odražavati doživljaje djece. Trebaju biti primjereni dječjoj dobi, interesu i spolu. Izbor motiva ovisi o likovnoj tehnici. Pri njihovu odabiru treba voditi brigu o ostvarivanju korelacije s drugim sadržajima (Čorić, 2013). Motivi koji su najprikladniji i najčešći kod djece su motivi životinja, prijevoznih sredstava i ostali motivi iz života djeteta.

„Motiv pokreće pojedinca na neku djelatnost. Motiv je pokretačka snaga određene aktivnosti. Dok je instinkt ili nagon biološki uvjetovan, motiv je primarno psihička pojava i omogućuje stalni psihički razvoj djeteta.“ (Herceg i sur., 2010:73). Motivaciju čine kognitivni procesi, u većoj mjeri emocionalni, jer se potreba doživljava kao određeni osjećaj (Herceg i sur., 2010).

Motivacija kod djece ima takav efekt da se sama inspiracija dobiva iznenada i povezana je s oduševljenjem. Ovdje je riječ o nečemu na što se ne može utjecati sasvim direktno, nego indirektno. Riječ je o motivaciji koja se krije u pružanju prostora, vremena i dostupnosti materijala (Balić -Šimrak i sur., 2011).

Motivacija u vrtiću i u likovnoj umjetnosti može biti sastavni dio uvođenja u aktivnost. Uvod u samu tematiku ima ključnu ulogu, a cilj mu je zainteresirati djecu za sudjelovanje (Balić-Šimraki sur., 2011). Pokretanje motivacije kod djece prije svega ovisi o uvjerenju odgojitelja. Stvaralački poticaji nastaju odgovarajućim razgovorima između odgojitelja i djece. Načini razgovora mogu biti vedri i veseli ili ozbiljni i ilustrativni ovisno o ideji likovnog rada. Srž prvih poticaja sastoji se od stvaranja što zanimljivijih glazbenih, poetskih ili nekih drugih izričaja koji pobuđuju ideje i osjećaje djece. Takve poticaje djeca rado prihvaćaju (Herceg i sur., 2010).

S druge strane ocjenjivanje ili uspoređivanje likovnih radova djece pred njima samima blokira njihov osjećaj slobode, a time i spontanost, odnosno sposobnost stvaralaštva. Ako je neki djetetov rad dobro ocijenjen, ono će se dobro osjećati i imati želju da nastavi, ali ako je sljedeći rad lošije ocijenjen, djetetovo zadovoljstvo će opadati i ono će se sve više povlačiti i odustajati od likovnog rada. Komentari ili prigovori izazivaju nesigurnost kod djeteta i remeti njegovu sposobnost za rad. Čak i pretjerana pohvala ima negativan utjecaj i umjesto da je djetetu cilj njegovog rada uživanje u svom stvaralaštvu, njegov primarni cilj postaje pohvala, što posebno u grupi djece rezultira nezdravim odnosima. Insistiranje na urednosti i čistoći radova obično rezultira suprotnim učinkom, precizno crtanje samo po sebi nije nikakva vrijednost, a slučajne mrlje ne umanjuju vrijednost rada, već su njegov cilj unutrašnji procesi koje je taj rad potaknuo u djetetu.

5.1. Poticanje dječjeg likovnog stvaralaštva

Dijete će nam otvoriti vrata svog svijeta samo ako im dopustimo potpunu slobodu izražavanja. Za promatranje koriste sva svoja osjetila, poistovjećuju se s objektom promatranja te ga pokušavaju što bolje interpretirati. Nekoliko je načina kojima se poticati i motivirati dječju radoznalost:

Poticanjem percepcije kod djece koja postaje stvaralačka te tada možemo govoriti o prvom pravom likovnom izražavanju djeteta. Belamarić(1987) naglašava da likovno ostvareni sadržaji osnažuju i obogaćuju shvaćanja djece. Kao najjednostavniji način poticanja dječjeg izražavanja, navodi se usmjeravanje njihova opažanja na neki

predmet ili objekt. Dijete je najviše okupirano pojedinostima koje može pronaći u svojoj okolini, zatim počinje obraćati pažnju na veličine, materijal, boju i detalje. Motivirajućim pitanjima također pripremamo djecu za aktivnost i likovno stvaranje. Bitno je usredotočiti se na nekoliko jednostavnih pitanja kao što su: „Što sve vidiš?“, „Kako je došlo do toga?“, „Zašto je tako?“ i sl. Kasnije možemo prijeći na konkretnija pitanja, koja zahtijevaju detaljnije odgovore.

Pokretanjem razgovora o onom što djeca spontano uočavaju također potičemo interes djeteta za likovno izražavanje. Tako se učvršćuje njihovo sjećanje i bogatstvo doživljavanja. Djeci najprije postavljamo pitanja o onome što su vidjela i čula, zatim ih puštamo da krenu s likovnim stvaranjem. Pitanja su, kao i ranije, najprije jednostavnija, a zatim postaju složenija i detaljnija.

Poticanjem mašte također predstavlja oblik poticanja djeteta. Maštanje se, kako tvrdi autorica (Belamarić, 1987) najčešće javlja kao stvaranje novih varijanti i slika na osnovu već postojećih događaja ili predmeta. Maštanje se potiče različitim ilustracijama, kao što su: bajke, priče, pjesme i sl., te kroz njih dijete najjednostavnije zamišlja. Sloboda je i ovdje od velike važnosti te su njome uvjetovani originalnost i bogatstvo dječje mašte.

Zamišljanjem također možemo potaknuti dijete da iznađu nove predmete i pojave.

Igre s različitim likovnim materijalima i sredstvima djeci na nesvjestan način ponavljaju uobičajene sadržaje. Poželjno je poticanje na igranje raznovrsnih igara, koje bi trebale biti maštovito osmišljene.

Posljednji način poticanja djece, koji je naveden u knjizi, (Belamarić, 1987) je potvrđivanje. Ono mora prvenstveno biti nenametljivo i suptilno. Djeci se potvrđivanjem daju pozitivne kritike, odnosno ono tada stječe osjećaj sigurnosti i slobode.

Naglasak u radu s djecom je na maštovitosti i inovativnosti. Djecu se može motivirati nekom zanimljivom pričom, kratkom predstavom, razgovorom, lutkama...

Djetetu bi trebalo omogućiti da samostalnim opažanjem dođu do određenih shvaćanja i otkrića. Pri tome najčešće se koristi metoda usmjerenog opažanja, odnosno razgovor o nečemu što je dijete zamislilo ili doživjelo. Često se kod djece javlja imitacija koja loše utječe na njihove vještine i mogućnosti. Nevizualni poticaji, kako tvrdi skupina autora u članku „Nevizualni poticaji za dječje likovno izražavanje i razvoj emocionalne pismenosti“, otvaraju djeci vrata prema većoj kreativnosti i boljem izražavanju svojih emocija (Bilić Šimrak, Kiseljak, 2012). Rast zanimanja za likovno

izražavanje djeteta proporcionalan je maštovitoj i zadovoljavajućoj motivaciji. Dječji likovni radovi bogati su elementima svjesnog, ali i nesvjesnog značenja i pružaju sliku o njihovim osjećajima.

6. LIKOVNI URADAK KAO SREDSTVO KOMUNIKACIJE

Kako dijete osim fizičkog želi izraziti i svoj emocionalni aspekt, to ono svoj odnos s likovima iz priče ili iz stvarnog života ima potrebu izraziti crtežom. Upravo je takav crtež glavni i snažan nositelj poruke odraslima. Dijete je stoga cjelovito biće, odnosno biće koje jednako zanima, kako fizički tako i emocionalni te socijalni aspekt življenja. Likovni izraz djece nije uvijek prepoznatljiv u određenoj temi s obzirom da se govori o dječjim sposobnostima te da se njihov tijek misli daleko razlikuje od tijeka misli odraslih. Jasno je kako odgojitelji često ne uzimaju u obzir navedenu činjenicu te stoga radove na kojima se ne može raspoznati određena tematika kategoriziraju kao radove koji nisu dobri (Balić –Šimrak i sur., 2011). Na taj način dijete dobiva jasnu poruku kako ne treba prikazivati svoje mišljenje, što nikako nije poželjno. Djeca trebaju crtati ono što žele, a odgojitelj je taj koji bi trebao biti upoznat sa svim fazama dječjeg likovnog razvoja (Brešan, 2008). Dijete zaslužuje da se njegovi trenutačni interesi poštuju i toleriraju jer oni nipošto nisu toliko štetni da bi bili nedopustivi.“(Balić –Šimrak i sur., 2011:157). Za razliku od odrasle osobe, dijete je to koje više razumije te intuitivno osjeća. Samim time njegova spoznaja kao i vizija svijeta na neki unutarnji način je prisnija i izvornija.

Kako je dječji crtež vrsta komunikacije između djeteta i odraslog, on u sebi sadrži likovni jezik koji ima svoje simbole, strukturu, funkciju i svoje značenje (Belamarić, 1986). Učestalo je zapravo mišljenje kako simboli poput sunca sa zrakama, srca ili pak kuće s trokutastim krovom i slično, predstavljaju rezultat siromašnog likovnog izraza, sklonosti kopiranju od vršnjaka i odraslih. Naime, takve stavove je teško prihvatiti onima koji rade s djecom te se susreću s njihovim likovnim radovima na svakodnevnoj bazi (Balić –Šimraki sur., 2011). Ako promotrimo navedena pojava kao fenomen koji se može objasniti i na druge načine, ustanovljava se kako se ovdje radi o zgusnutim likovnim znakovima, odnosno simbolima ili sažetom komunikacijom kojom dijete šalje određene poruke.

Dijete traži putove komuniciranja te poseže za slikovnim simbolima da pošalje poruku, odnosno da opiše emociju (Balić -Šimraki sur.,2011).

6.1. Značenje kruga i kvadrat u likovnom uratku

Krug može značiti neku radnju, odnosno svojstvo kretanja, kao i prostorne odnose i određenu situaciju. Jednom riječju, krug i njegove slobodne varijacije definitivno su pokazatelji prijelaza djeteta ka novoj, višoj fazi svog likovnog, a i spoznajnog razvoja. Krug je početak prikazivanja kasnijih, sve složenijih simbola (Belamarić, 1987). Crtajući krug dijete iz neodređenog i beskrajnog prostora izdvaja dio prostora odnosno plohe na određenom mjestu i određene veličine. To je pokazatelj da je dijete otkrilo oblike kao izdvojene i pojedinačne pojave. Tada dijete počne prikazivati svijet kao više pojedinačnih oblika, isto kao što i sebe doživljava kao pojedinačan i izdvojen oblik. To upućuje na veliku promjenu u razvoju, jer je do tada dijete sebe doživljavalo kao da se gleda izvana, govorilo je za sebe u trećem licu, a pojavom krugova u dječjem crtežu upućuje na to da je ta faza njegovog razvoja pri kraju i da postaje svjesno sebe kao individualnog bića.

Kako je kod crtanja ravnih linija kod djeteta vidljiva kontrola ruke, kod crtanja kvadrata to se ističe još više. Kada crtamo kvadrat slobodnom rukom, možemo primijetiti naglašenost pažnje i namjere da se ta linija vodi u smjeru kako smo si zamislili. Pazimo da linija bude ravna, da je zaustavimo u pravom trenutku, da joj odredimo novi smjer, te tako dok ne spojimo početak i kraj crte i ne dobijemo pravilan oblik. U tome se vidi svjesno htijenje i namjera u izvršavanju te aktivnosti. Na isti način to doživljava i dijete i tako likovnim jezikom potvrđuje kako je postalo svjesno svoje svijesti, iako je govorno ranije usvojilo tu pojavu. Kao i krug, kvadrat i pravokutnik također mogu predstavljati bilo koju stvar, čovjeka, životinju ili cjelinu (Belamarić, 1987).

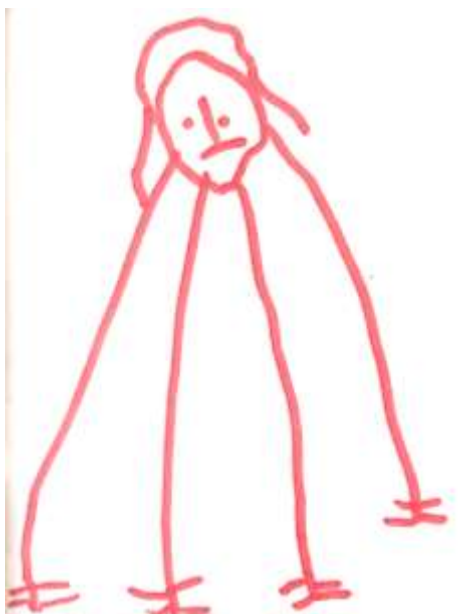
6.2. Ljudski lik u likovnom uratku djeteta

Ljudski lik se najčešće pojavljuje u dječjim crtežima, od mlađih uzrasta pa sve do starije djece. Dijete će češćom vježbom sve pravilnije umetati dijelove tijela na crtežu čime oni postaju sve realniji. Svaka će faza u crtanju otkrivati nova znanja i vještine djeteta. Krugovi će opet predstavljati šake i prste na rukama i nogama. Također, djeci je zabavno staviti vlastiti dlan na papir i iscrtavati njegov oblik (Jovičić, 2015).

Djeca u dobi od 2 do 4 godine Crtež glava -noge predstavlja ljudski lik. Tumačenje simbola glava -noge je to da dijete crta vizualnu prezentaciju sebe sama. Gledamo li

od naprijed, vidimo ruke, kao da izlaze iz glave i noge ispred nas. Možda je glava - noge zapravo ono što dijete zna o sebi, a ne prikaz onoga što stvarno vidi. Kada bi odrasli htjeli načiniti točnu sliku onoga što vide od sebe, dobili bi sličnu sliku (Grgurić i Jakubin, 1996). Nakon stvaranja svog prvog simbola za živa bića, djeca u taj oblik počinju unositi manje krugove za koje se smatra da su to oči. Veliki krug je glava, a linije su ruke i noge te se zbog toga takav čovjek naziva glavonošcem. Međutim, krug zapravo ne označava glavu nego cjelovit živi sustav, ni mali krugovi ne označavaju oči nego općenito sposobnost percipiranja (Belamarić, 1987). Dijete počinje svoju pažnju usmjeravati na dijelove koji tvore neku cjelinu. Krug preuzima značenje glave, to postaje vidljivo zbog odnosa veličina i oblika nogu koje svojim položajem sugeriraju prisutnost tijela.

Nakon što su u ranijim fazama djeca spoznala osnovne karakteristike čovjeka, sada usmjeravaju pažnju na sposobnost percepcije. U svojim crtežima, djeca najčešće izostavljaju usta, a kad se počinju pojavljivati, djeca ih crtaju kao male krugove slične očima. Promatrajući čovjeka u stvarnom svijetu i njegovo kretanje, dijete počinje usmjeravati pažnju na ruke i noge. Prikazuje ih kao duge, ravne linije koje se nastavljaju na glavu i zajedno s njom, tvore čovjeka. Kasnije dijete dodaje dlanove i prste na rukama, te stopala i nožne prste na nogama. Lik, koji nastaje crtanjem ruku i nogu koje izlaze iz glave, naziva se glavonožac.

Slika 7 glavonožac T.V. 3 godine

Dijete dugo vremena ne može percipirati trup i tek ga kasnije počinje unositi u svoj crtež. Autorica Belamarić(1987) objašnjava to tako što definira trup kao slabo pokretan dio tijela koji ne privlači pažnju mlađe djece.

Očito je glava važan dio tijela, jer se u njoj zbivaju događaji kao što su jelo i govor. Oči, nos, usta i uši čine glavu centrom za osjetilnu aktivnost. Ako joj dodamo noge, glava postaje pokretljiva. Dodajući joj ruke za hranjenje ili hvatanje -imamo funkcionalno biće (Grgurić i Jakubin,1996).

Djetetu su u ovoj fazi, kao i u ranijoj, sva živa bića jednaka. Razlika između čovjeka i životinje je u tome da životinji dodaju petu liniju koja simbolizira rep te su drugačije označena lica. U ovoj fazi dijete također počinje unositi razliku u spolu.

Djeca u dobi od 5 do 6 godina otkrivaju da se oblik može promatrati s više strana i da se strane međusobno razlikuju. Gledajući ljudsko lice s prednje strane i iz profila, dijete najprije zamjećuje da se iz profila vidi samo jedno oko. Na početku ima problema s crtanjem profila pa prikazuje lik čovjeka na uobičajeni način, ali samo s jednim okom. Prikaz čovjeka iz profila autorica izjednačava s prikazivanjem ljudi kod starih Egipćana (Belamarić, 1987).Budući da je nos važan dio profila djeca ga nose na različite, neočekivane načine. Gledajući po jednom oku dijete svoju figuru zamišlja iz profila, a gledajući po nosu i ustima koji su zapravo pomaknuti malo u stranu, dijete ih vidi sprijeda. U nekim je likovnim radovima profil lica označen i crtanjem kose na jednoj strani.

Tijela ljudi prikazana su onako kako ih dijete vidi i zamišlja s prednje strane (Belamarić, 1987).

6.3. Kuća i njen simbol u dječjem crtežu

Kuća je prostor u kojem se odvija život, pa takav prikaz nalazimo i na dječjim crtežima (Belamarić, 1987). Kuća je simbol majke i sigurnosti koju ona pruža, kao i dominantnih emocija koje bude u njemu. Djetetova objašnjenja nacrtanog treba pažljivo slušati, postavljati pitanja i usmjeravati (Jovičić, 2015). Mala kuća bez vrata za dijete znači osjećaj odbijenosti i nedostupnosti drugima, dok mala vrata simboliziraju nedopušteni doticaj sa samim sobom. Velika vrata bi označavala da je dijete socijalno dostupno i otvoreno za suradnju. Uočimo li na djetetovom crtežu zatvorene prozore i rolete to nam govori da je dijete povučeno i nerado ostvaruje kontakt s drugim ljudima. S druge strane, ako je dijete željno kontakta i doticaja s

drugom djecom i ljudima na njegovoj kući dalo bi se uočiti puno prozora (Radulović i Vrsaljko, 2013).

Simboli nisu toliko sredstvo komunikacije s vršnjacima i odraslima, koliko komunikacija sa samim sobom. Djeca ponekad sa sobom razgovaraju dok slikaju, kao da razgovaraju s objektima koje slikaju (Grgurić i Jakubin, 1996).

Djeca u dobi od četvrte do pete godina jasno označavaju četiri zida koji okružuju prostor. Ovalni oblici uz gornju liniju predstavljaju prozore, a jedan krug na desnoj strani označava vrata. Na sredini prostorije nacrtan je tepih, a oko njega su postavljeni ormari i police. S ciljem da se ti oblici dobro vide, dijete ih je poleglo u ravninu papira. Stolovi su zamišljeni da se vide odozgo, a stolice pored njih također polegnute u ravninu papira. Djeca te dobi postaju svjesna da na plohi papira nedostaje još jedan smjer koji postoji u prostoru, pa ako žele nešto nacrtati što zahtjeva treću dimenziju, moraju se snaći i prilagoditi onome što omogućuje ploha papira (Belamarić, 1987). Ne smijemo zaključivati prerano kada kao odrasli vidimo prepoznatljive forme da je dječji pokušaj realizma loša imitacija stvarna svijeta, moramo biti oprezni (Grgurić i Jakubin, 1996).

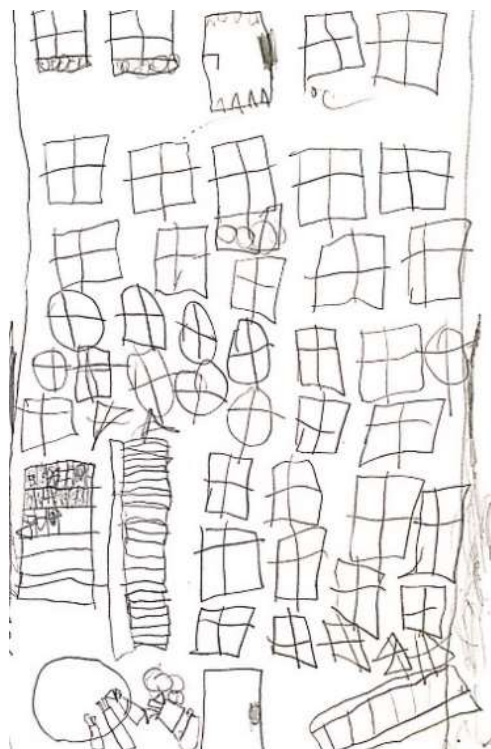
Slika 8 „Kuhinja“ B.P. 5 godina

U dobi od pete do šeste godine dijete svaki objekt ili osobu prikazuje kao posebnost. Unutar prostora odvojeni dijelovi su prikazani u međusobnu odnosu (Grgurić i Jakubin, 1996). Dijete je u ovoj dobi svjesno da kuće ili stanovi imaju više prostorija.

S donje strane nalazi se ulaz, a iznad i oko ulaza dijete postavlja puno soba. Svaku sobu predstavlja kao zaseban prostor ispunjen različitim predmetima i obaveznom svjetiljkom. Djetetu je bitno da sve sobe pripadaju jednoj cjelini koju ponekad označuje povezivanjem vanjskih linije, odnosno zidova (Belamarić,1987).

Slika 9 prikaz kuće B.P. 4 godine

Slika 10 prikaz kuće B.P. 5 godina

6.4. Simbol drva u dječjem crtežu

Drvo je jedan od najčešćih oblika koji djeca crtaju uz ljude i životinje. Djeca najmlađe dobi poimaju ga na isti način kao i ostale žive oblike i to izražavaju linijama (Belamarić,1987). Neki od simbola koji označavaju drvo, a možemo ih uočiti u dječjim crtežima su: voće koje pada označava dječji osjećaj odbačenosti, malo i veliko drvo, malo predstavlja ovisnost o majci, osjećaj izoliranosti i bespomoćnosti, a veliko drvo predstavlja potrebu za dominacijom. Drvo nacrtano na vrhu nekog brda označava djetetovu izoliranost, kao prenaplašeno korijenje u dječjim crtežima (Radulović, Vrsaljko, 2013).

Djeca u dobi od druge do četvrte godine otkriju krug, te počinju primjenjivati taj simbol i na drveće. Na zadebljanu liniju debelo je nasađen krug koji označava krošnjju.

Iz krošnje izrastaju grane. U krošnji se nalaze mali krugovi koji simboliziraju lišće. Drvo na lijevoj strani crteža, simbol je crteža s kojeg pada lišće, to označava nešto raniju razvojnu fazu u kojoj neka djeca istim simbolom izražavaju svoje poimanje čovjeka (Belamarić,1987).

Slika 11 stablo B.P. 4,6 godine

Djeca u dobi od četvrte do pete godine često na svojim radovima prikazuju kako drvo raste. To znači da se nakon nekog vremena izduži za određeni dio u visinu, a to se stalno i kontinuirano ponavlja. Dijete to izražava nizom poprečnih linija po cijeloj visini debla. Kruženje linija u središtu krošnje izražava djetetov doživljaj žive snage drveta, središta iz kojeg se u prostor šire grane. Zadebljane poprečne linije na granama simboliziraju lišće (Belamarić,1987).

Djeca u dobi od pete do šeste godine gotovo uvijek crtaju deblo kao samostalan dio drveta. Na crtežu je srednja ravna linija ovjenčana i kružićem treperavim linijama koje oživljavaju grane te istodobno znače njihov rast i lišće. Na vrhu svakog oblika dijete

crta širenje grana. Iz vrha stabla grane rastu prema gore, dolje i u stranu što znači da grane rastu okolo (Belamarić,1987).

Slika 12 jesen T.V. 6 godina

6.5. Simbol sunca u dječjem crtežu

Sunce predstavlja oca. Ono može biti u centru crteža i sve obasjavati, ili se krije iza oblaka, ili ga uopće nema. To nam sve govori o komunikaciji i stavu djeteta prema roditeljima (Jovičić, 2015).

U dobi od dvije do četiri godine djeca i o Suncu govore putem kružića i spirala. Zrake Sunca obično su kratke, mada mogu ponekada biti i duge te ih ograničava jedna savijena linija koja označava zemlju. To što se zrake zaustavljaju na punim i čvrstim oblicima upućuje na moguća originalna viđenja djece (Belamarić, 1987).

Djeca u dobi od četvrt do pete godina razvija fiksacije koje karakteriziramo kao šablone. Zapravo, šablone koče stvaralački čin djeteta tako što dopuštaju stalno

ponavljanje oblika. Najčešće šablone su -kuća, sunce, cvijet i sl. Kod djeteta treba, koliko se to može, izbjeći šabloniziranje (Grgurić i Jakubin, 1996). Dijete uz rub kruga, odnosno Sunca, pažljivo crta crticu do crtice ili obično kada rade prema shemi crtaju površne linije. Također, crta i duge linije koje izlaze iz Sunca i spuštaju se na nizove crtica za koje dijete kaže da su trava. Time dijete pokazuje svoje poimanje Sunčevih zraka na zemlju (Belamarić,1987).

U dobi od pete do šeste godine dijete izražava svoje vlastito iskustvo, ali ne pokušava fotografski reproducirati oblik što ga vidi. Već stvara i rekreira svoj doživljaj, svoj svijet (Grgurić i Jakubin, 1996). Kada dijete odbaci shemu i potraži svoje vlastito viđenje nastaje nov oblik. Djeca više ne prikazuju širenje svjetla samo ravnim linijama, nego sve širim kružnicama u raznim bojama koje se kreću oko žutog središta (Belamarić,1987).

Slika 13 pojava višestrukog sunca na likovnom radu T.V. 4 godine

7. ANALIZA DJEČJIH LIKOVNIH URADAKA

Likovna analiza (grčki *anályo -param*, raščlanjujem), uočava i raščlanjuje likovno djelo na njegove sastavne dijelove, odnosno na boju, plohu, ton, prostor...

Vrlo je bitna za razlikovanje subjektivnog od objektivnog, dobrog od lošeg i dr. Neosporna je i prvenstveno je namijenjena djetetu i pomaže mu pri razvoju pozitivne slike. Dijete osjeća radost i ponos kada je u središtu pažnje i njegov rad se cijeni. Također se naglašava pozitivna atmosfera kao i komunikacijska vrijednost. Huzjak navodi kako prije same analize odgajatelj ili roditelj treba unaprijed predvidjeti smještaj dječjih radova. Nakon izlaganja dječjih radova, može se započeti s analizom. Vrlo je bitno postaviti prava pitanja, kojima se djecu navodi na razgovor i opisivanje svoga rada. Pitanja ne moraju i ne smiju biti uvijek ista, već su ona prilagođena određenoj dobi i mogućnostima, kao i situaciji. Postoje tri grupe unutar kojih se osmišljavaju pitanja i poželjno je zahvatiti sve tri grupe prilikom postavljanja pitanja.

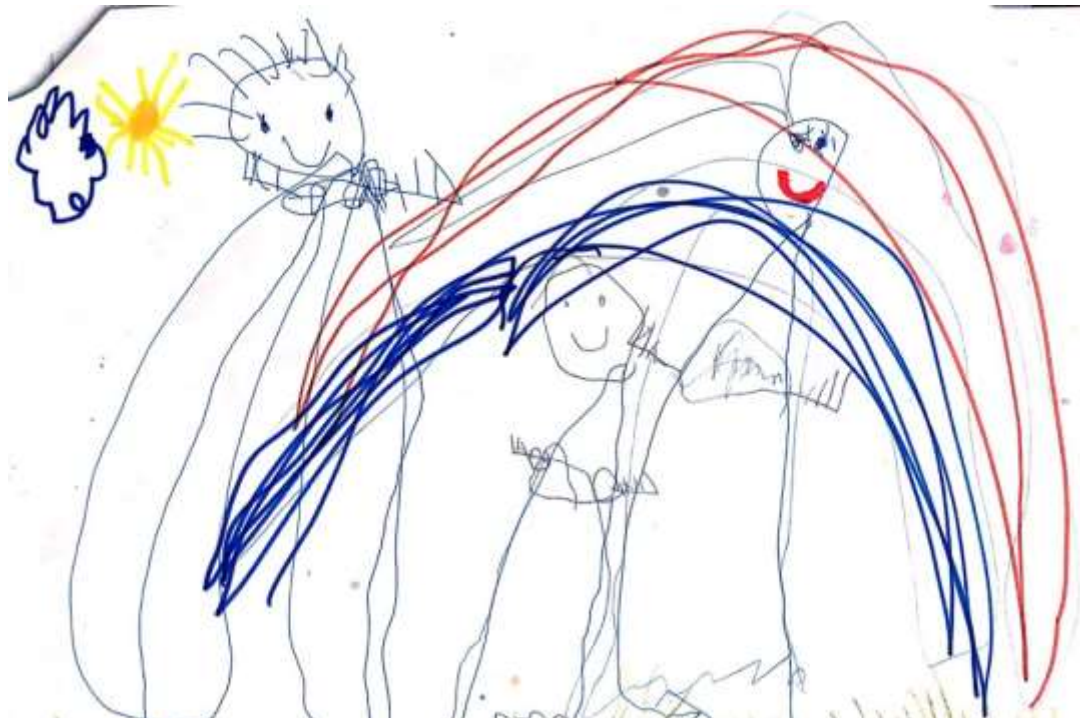
1. Pitanja koja će nam odgovoriti u kolikoj je mjeri ostvaren zadatak-Što smo danas radili? Koji likovni problem smo odradili? Jesu li svi ispunili zadatak?
2. Pitanja o načinu korištenja materijala i likovnih tehnika-Primjećuješ li razliku između olovke i akvarela? Koja je razlika u debljini crte? Tko je drugačije upotrijebio pero ili tuš?
3. Pitanja vezana uz kreativnost (različitost, sličnost, likovnost, osjećajnost, samoanaliza):
  - a) Različitost-Koji ti se rad sviđa? Po čemu se razlikuju ova dva rada?
  - b) Likovnost-Prevladavaju li na radu tople ili hladne boje?
  - c) Emotivnost-Ostavljaju li potezi dojam tuge ili sreće? Jesu li likovi na papiru nervozni?
  - d) Sličnost-Jeste li već negdje vidjeli ovako nacrtano sunce? Pojavljuje li se cvijet uvijek u istom obliku?
  - e) Samoanaliza-Možes li objasniti značenje svoga rada? Što si osjećao u tom trenutku?
4. U radu s djecom crtež može poslužiti i to na dva načina:
  - a) kao oblik dijagnostike - kroz crtež se procjenjuju djetetove sposobnosti, emocionalne i socijalne vještine
  - b) kao oblik terapije - crtanjem se može izraziti neka trauma, proraditi tuga, strah i sl

5. Elementi analize likovnog djela su uočavanje i prepoznavanje likovnog sadržaja, likovne tehnike, likovna djela, kulturna baština i dr.
6. Odnos prema radu obuhvaća interes, samoinicijativnost, upornost, dosljednost i samostalnost.

7.1. Što nam crtež govori o razvoju i potrebama djece

Crtež koji dijete likovno izražava može prikazivati njegov emocionalni i socijalni razvoj, koliko je ono likovno sazrelo kao i njegov odnos prema okolini. Već oko 15. mjeseca života, djeca uzimaju olovku u ruku i tada nastaju prvi crteži. Sa psihološke strane, najčešće se analiziraju dječji crteži obitelji. Psiholozi tvrde da dijete prilikom crtanja obitelji, s lijeve strane crta osobu koja mu je najbitnija, ta osoba najčešće je i najveća i najupečatljivija na crtežu. Ako dijete blisko s tom osobom, nacrtat će sebe pored nje te će zatim redom nacrtati i sve ostale članove obitelji.

Djeca najčešće ne crtaju stvari i predmete u njihovom realnom stanju, već onako kako ih ona percipiraju i doživljavaju.

Slika 14, „obitelj“ B.P. 3,4 godine

U psihologiji se često koriste dva načina na koja se promatra crtež, a to su:
-način na koji dijete upotrebljava linije,

- način raspoređivanja stvari u prostoru.

Ukoliko dijete koristi sjenčanje u svom crtežu, to često ukazuje na anksioznost, a ako neke dijelove tijela na liku podebljava to ukazuje da s tom osobom ne može ostvariti kontakt. Ukoliko dijete crta sebe bez očiju ili ušiju to ukazuje da ima potrebu da se sakrije ili zaštiti od nečega. Prilikom promatranja crteža moraju se uzeti u obzir okolnosti crtanja i uzrast djeteta. Potez nam može puno otkriti prelagan, otkriva bojažljivost, hipersenzibilnost, introvertno i često vrlo suzdržano dijete. To može biti i znak potrebe za pažnjom, odobravanjem i pohvalom. Ako je potez prenaplašen najčešće se radi o agresivnom i hirovitom djetetu.

Razvoj dječjeg crteža može dati mnogo informacija o razvoju i potrebama djece. Neki testovi inteligencije (npr. Goodenough test crteža) se baziraju na slici, tj. crtežu ljudske figure, čije procjena posredno govori o intelektualnim sposobnostima djeteta. Reći da točno pojedini crtež ukazuje na točno pojedinu emociju nije moguće. Crtež je pomoćno dijagnostičko sredstvo, iako neke zakonitosti u tumačenju značenja crteža postoje:

- a) sitni, stisnuti likovi često ukazuju na emocionalnu povučenu, sramežljivost;
- b) tužna, bolesna djeca i/ili djeca sniženih intelektualnih sposobnosti manje koriste boje.
- c) crnom bojom se prikazuju strašne stvari, predmeti ili osobe;
- d) u crtežu obitelji često se veličinom pojedinih članova obitelji može procijeniti tko je dominantan lik (najveći nacrtan lik). Dominacija može biti ili u količini ljubavi koju dijete osjeća za roditelja i roditelj za dijete, ili u količini strogoće koju roditelj pokazuje djetetu.

Dakle, crtežom se mogu dobiti neke vrlo okvirna tumačenja djetetovog emocionalnog života, i nikada crtež ne smije biti jedino dijagnostičko sredstvo. Isto tako treba imati na umu, da se struktura crteža mijenja kod djeteta, te da je od crteža puno važnije i indikativnije tumačenje koje dijete daje onome što je nacrtalo. Crtež kao terapija pomaže utoliko što dijete ponekad ne barata dovoljno velikim vokabularom da nešto opiše, ili jednostavno ne želi jer su neka sjećanja ili doživljaji za dijete strašni. Crtež može biti dobar početak razgovora, ali ponekad razgovor nakon crteža nije ni potreban, jer je samo crtanje odradilo svoju terapeutsku funkciju.

7.2. Ekspresivna vrijednost boje u dječjem crtežu

Tijekom svog psihofizičkog razvoja djeca postepeno otkrivaju boju, tako da crteži u boji predstavljaju spontanu projekciju unutrašnjeg doživljaja djeteta. Boje nam otkrivaju dječji emocionalni život, linije i figure nam otkrivaju stupanj samokontrole, prostorne dimenzije otkrivaju nam utjecaj okoline na dječji karakter.

Djeca koja pretežno crtaju toplim bojama (crvena, žuta i narančasta) posjeduju spontanu iskrenu osjećajnost i prijateljstvo prema drugima. Vole sudjelovati u igri i svojim osjećanjima su veoma zavisna od drugih. S druge strane smatra se kako djeca koja pretežno crtaju hladnim bojama (plava, zelena, smeđa i crna) otkrivaju kontrolirano ponašanje, ne nameću se drugima, rado se igraju sama, racionalna su te se upravljaju prema vlastitim mislima. Kod nekih se može uočiti agresivnost i osvetoljubivost.

Pretjerana upotreba crvene boje može izražavati pretjerano afektivnu ili čak agresivnu prirodu. Pretjerana upotreba žute boje izražava infantilno, spontano i osjećajno biće. Pretjerana upotreba smeđe boje prevladava u crtežima djece koja su odrasla u okolini s pretjeranim higijenskim zahtjevima. Pretežna upotreba crne boje uvijek znači pomanjkanje osjećanja ili neugodnog životnog stanja, koje dijete ne može prevladati. Takva djeca potiskuju svoja osjećanja i strah, realistički su usmjerena, ističu intelektualne interese, često su usamljenici, najradije se igraju sami, a ako upotrebljavaju površinski crnu boju znači da su se našli u osjećajnoj krizi.

Likovna ekspresija pomaže djetetu da se oslobodi psihičke napetosti da razvija sposobnost opažanja, predstavljanja, samosvijest, istrajnost, radnu disciplinu, smisao za kulturnu zabavu i estetska doživljavanja. Likovni izraz treba biti odraz djetetovog gledanja i opažanja, a ne da izvire iz naučenih šablona. Djetetu je dovoljno dati u ruke olovku, papir i bojice i diskretno usmjeravati njegov rad (poželjno je oduzeti gumicu, koja je simbol nesigurnosti pri crtanju). Sve što dijete ostvari treba da primamo s pohvalama i oduševljenjem, kao njegov uspjeh.

8. INTERPRETACIJA DJEČJEG LIKOVNOG URATKA

U ovom poglavlju svog rada ću prikazati do sada navedene teorijske spoznaje kroz tri primjera dječjeg uratka iz različitih razvojnih faza. Kako sam već navela jako je važna djetetova perspektiva rada kao i kontekst u kojem je isti nastao. Stoga sam proces nastajanja likovnog rada promatrala te nakon dovršetka istog s djetetu pričala o radu kako bi ga mogla bolje interpretirati.

Na ovom radu djevojčica B.P. u dobi od 2,6 godine nakon igrokaza o ježu poseže za olovkom i papirom te prikazuje istog. Uočavamo kako ježa predstavlja zaobljenom linijom. Tako ga odvaja od ostatka prostora dajući do znanja kako jež ima svoje tijelo. Značajna

karakteristika ježa su svakako bodlje. Dok je tijelo prikazano tankom i laganom linijom bodlje su snažno i upečatljivo naznačene kratkim crticama i jakim točkicama (dobivenim udaranjem olovke po papiru). Bodlje su smještene unutar kruga to nam pokazuje kako je djevojčica u mogućnosti koordinirati ruku i oko te. Na pitanje što predstavlja odvojena linija djevojčica odgovara „rep!“ što upućuje na dobro opažanje detalja.

Djevojčica M.V. u dobi od 3,9 godina u smijehu i veselju crta ovaj rad. Nakon dovršetka ponosno ga pokazuje te govori „ovo smo svi mi“. Rad je nastao na obiteljskom druženju koje je uslijedilo nakon popuštanja mjere zbog stanja s virusom COVI19, obitelj se iz navedenog razloga nije družila duže vrijeme, te je ponovno okupljanje na djevojčicu ostavilo snažan dojam. Na slici se jasno vide sve osobe koje su druženju prisustvovala. Možemo uočiti jedan lika koja se ističu, odnosno kojima je djevojčica pridala više pažnje prilikom crtanja. Naime radi se o djevojčičinoj sestričini s kojim je provodila najviše vremena u igrala te koja je bila uz nju kada je rad nastao. Također na radu su upečatljive tople boje kojima nam govori o veselim emocijama, o spontanosti i iskrenosti koje se bude kod djevojčice u ovoj situaciji. Tako možemo doći do zaključka kako je djevojčici teško padala nemogućnost viđana svoje rodbine te je sada preplavljena osjećajima radost i sreću zbog susreta s istima.

Djevojčica B.P. u dobi od 5.9 godina crta svoju obitelj. Samoinicijativno uzima pribor, s puno pažnje (tražeći odgovarajuće boje za odjeću, kosu...) crta ovaj rad. Isti potom ponosno stavlja na zid.

Na radu uočavamo kako djevojčica u ovoj dobi jasno odvaja tlo od neba. Ljudski lik ima odvojene sve dijelove tijela te se lako razaznaje spol. Veličinom crtanja istih daje do znanja kako je ona velika curica (sebe crta iste veličine kao i mamu), dok je tata najviše tu i sestra koja je manja od svih ostalih prikazanih osoba. S lijeve strane crteža smješteni su roditelji što upućuje na njihovu važnost u djevojčičinom životu. Dok se s desne strane nalazi simbol kuće (prikazana šablonski) što upućuje na osjećaj sigurnosti i topline koju dobiva. U središnjem dijelu rada nalazi se sunce koje sve obasjava, ono je simbol oca s kojim djevojčica očigledno ima dobar i topao odnos.

9. ZAKLJUČAK

Razumijevanje djeteta, osluškivanje njegovih poruka te signala koje šalje putem svog likovnog izričaja, odnosno putem upotrebe različitih simbola, predstavlja ključan motiv komunikacije kroz likovnost. Djeca rado izlaze iz okvira standardnog razmišljanja i svojom kreativnošću pronalaze rješenja.

Likovni se simboli kod djece javljaju spontano kao i prirodno, a osim što izražavaju neposredne te trenutne sadržaje, ono uvijek govore o univerzalnim sadržajima života (Belamarić, 1987)

Detaljnim proučavanjem literature, ali i radom u praksi mogu zaključiti kako veliki utjecaj na dječje likovno izražavanje ima faza u kojoj se dijete nalazi. Potrebno je poznavati razvojne faze i karakteristike svake od njih kako bi se moglo pravilno utjecati na dijete i njegov razvoj. Likovnim izražavanjem možemo saznati jako puno toga o djeci, ali moramo biti jako dobro upoznati s likovnim razvojnim fazama, te likovnim jezikom, inače lako možemo donijeti pogrešan zaključak o djetetu i njegovim likovnim sposobnostima. Također moramo dobro poznavati kontekst u kojem je rad napravljen te ne donositi prerane zaključke dok ne sagledamo cijelu situaciju. Kako bi mogli donijeti ispravan zaključak te razumjeti kontekst rada vrlo je bitno nakon aktivnosti obaviti razgovor s djetetom, kako bi nam dijete reklo što je htjelo pokazati svojim radom. Bez komunikacije s djetetom teže je analizirati rad. Kritiziranjem i omalovažavanjem dječjih likovnih radova djeci uništavamo samopouzdanje i želju za sudjelovanjem u likovnim aktivnostima. Vrlo je bitno ne ometati dječje likovno izražavanje nametanjem šablona iako to često radimo nesvjesno. Dijete ne može iskazati svoj unutarnji svijet ako su mu načini izražavanja nametnuti.

Svako je dijete individua za sebe i samim time pokazuje i različite osjećaje kroz vlastite crteže. Analizom dječjih likovnih uradaka možemo shvatiti kako se dijete osjeća i možemo utvrditi je li usvojilo glavne karakteristike razvojne faze u kojoj se nalazi, te tako razviti komunikaciju. U analizu radova vrlo je bitno uključiti dijete jer nam ono može dati objašnjenje iz svog kuta gledanja.

LITERATURA

1. BALIĆ ŠIMRAK, A. (2010.) Predškolsko dijete i likovna umjetnost. Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima. Vol.16-17. (broj 62-63/prosinac). str. 2-8., Dostupno na <https://hrcak.srce.hr/124737>(12.3.2020.)
2. BALIĆ, ŠIMRAK, A., MARKULIN, V., PERUS, M. (2011). Komunikacija putem slikovnih simbola i njena pojavnost u dječjim likovnim radovima.
3. BAŠIĆ, J., HUDINA, B., KOLLER-TRBOVIĆ, N., ŽIŽAK, A. (1994). Integralna metoda u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima – priručnik. Zagreb: Alinea.
4. BELAMARIĆ, D. (1987). Dijete i oblik. Zagreb: Školska knjiga
5. BRATANIĆ, M. (1993). Mikropedagogija. Interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja. Priručnik za studente i nastavnike. Zagreb: Školska knjiga.
6. DAMJANOV JADRANKA (1991) Vizualni jezik i likovna umjetnost, Zagreb Školska knjiga
7. GRGURIĆ, N., JAKUBIN M. (1996). Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje. Zagreb, Educa
8. HERCEG, L., RONČEVIĆ, A., KARLAVARIS, B. (2010). Metodika likovne kulture u djece rane i predškolske dobi. Zagreb, ALFA d.d.
9. HUZJAK, M. (2013). Metoda analitičkog promatranja u razvoju dječjeg crteža. Croatian Journal of Education Vol:15; Sp.Ed. Br. 1/2013, stranice 81-98. Dostupno na https://bib.irb.hr/datoteka/640876.Miroslav_Huzjak_Metoda_analiticckog_promatranja.pdf (24.4.2020.)
10. JAKUBIN, M. (1987). Osnove likovnog jezika i likovne tehnike. Zagreb, Institut za pedagogijska istraživanja Filozofskog fakulteta u Zagrebu
11. JOVIČIĆ, M., TSITSIVAS, V. (2015). Analiza dječjeg crteža. Dostupno na - <https://www.roditelji.hr/vrtic/analiza-djecjeg-crteza/> (15.3.2020.)
12. KNAPP, M.L., HALL, J.A. (2010). Neverbalna komunikacija u ljudskoj interakciji. Jastrebarsko: Naklada Slap
13. MIHALIĆ S. (2016). Crtam ti priču-dječji crtež. Dostupno na: <http://www.istrazime.com/djecja-psihologija/crtam-ti-pricu-djecji-crtez/> (27.4.2020.)
14. NAVARRO, J. (2010). Što nam tijelo govori?, Zagreb: Mozaik knjiga

15. NOVINC, K. (2014). Komunikacija putem znakova. Dostupno na - <http://www.istrazime.com/ergonomijska-psihologija/komunikacija-putem-znakova/> (8. 4.2020.)
16. RING,K. (2001). Young children drawing: the significance of the context. Paper presented at the British Educational Research Association Annual Conference, University of Leeds, 13-15 September 2001. Dostupno na- <https://www.leeds.ac.uk/educol/documents/00001927.htm> Pristupljeno: (30.4.2020.)
17. VIDOVIĆ, V. (2015). Dječji crtež kao komunikacijsko sredstvo djeteta i odraslog. Dijete, vrtić, obitelj: Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima. Vol. 21, No. 7915. Vrsaljko, J., Radulović, T. (2013). Što nam govori djetetov crtež? Dostupno na - <https://www.roditelji.hr/vrtic/sto-nam-govori-djetetov-crtez/> Pristupljeno:(18.4.2020.)

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA

Izjavljujem da je moj diplomski rad s temom Dječji likovni uradak kao komunikacijsko sredstvo izvorni rezultat mojeg rada te da su svi korišteni izvori, kako objavljeni tako i neobjavljeni, primjerenom citirani ili parafrazirani te navedeni u popisu literature na kraju rada.

U Zagrebu _____

_____
Luciana Verbanac